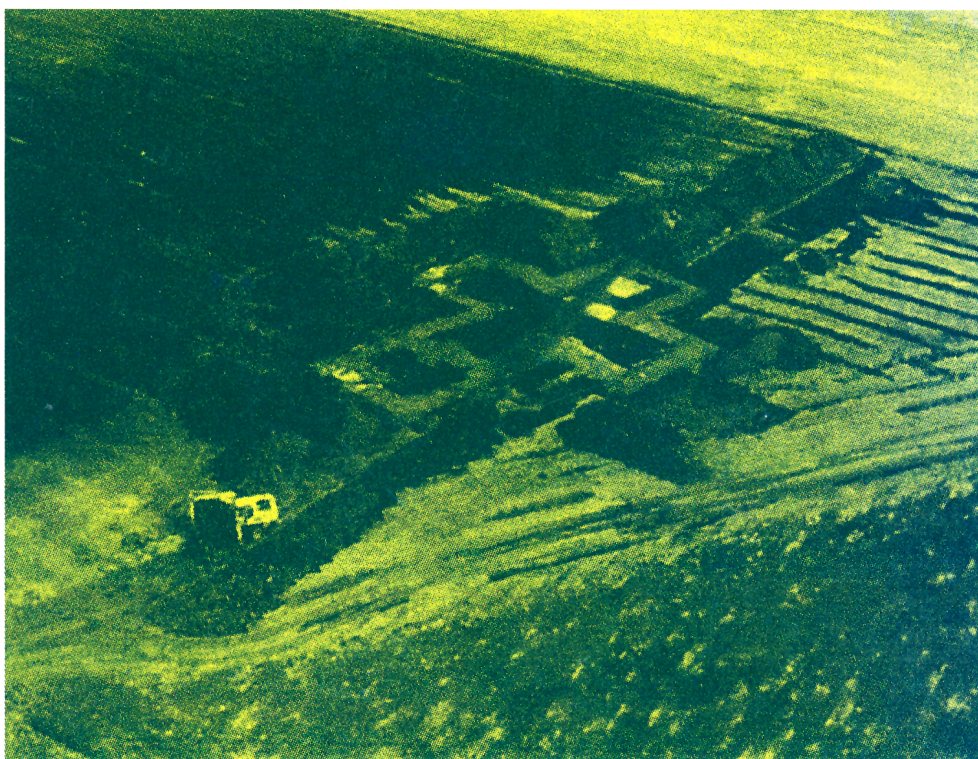

PALEO- AKTUEEL

1

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1989, Biologisch-Archaeologisch Instituut, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Foto omslag: J. Molema

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: BAI, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0186 4

PALEO-AKTUEEL

1

redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos

Biologisch-Archaeologisch Instituut

Groningen, 1989

INHOUD

Inleiding	6
G.J. BARTSTRA Het BAI op Java: verkenningen in het pleistoceen van Sangiran	7
A.M.P. KERSTEN De epipaleolithische hoefdieren van Ksar 'Akil, Libanon	12
D. STAPERT Een vindplaats van de Ahrensburg-traditie bij Oudehaske (Fr.)	16
H.A. GROENENDIJK & J.L. SMIT Nieuwe Pekela: mesolithisch onderzoek op site-niveau in de Groninger Veenkoloniën	21
J.T. ZEILER Archeozoologisch onderzoek van de laat-neolithische vindplaats Kolhorn (N.-H.)	25
S. BOTTEMA, H. WOLDRING & W. VAN ZEIST Op zoek naar de wilde stamvormen van domesticaten	31
S. BOTTEMA & H. WOLDRING Laat-Quartaire vegetatiegeschiedenis van Noord- en Noordwest-Turkije	34
D.J. DE GROOT Het hunebed D9 te Noordlo (Dr.)	36
P.B. KOOI, G. DELGER & K. KLAASSENS Vlakgraven en grafheuvels op het Huidbergsveld bij Dalen (Dr.)	40
J.N. LANTING & A. UFKES Klokbekervondsten bij Dalen (Dr.)	45
H.R. REINDERS Het onderzoek van een huis in Hellenistisch Halos	48
O.H. HARSEMA Het Drents Museum en de internationale archeologie in de vorige eeuw	54
J.W. BOERSMA & E. TAAYKE Eenumerhoogte (gem. 't Zandt, Gr.)	60
J.W. BOERSMA & A. UFKES Onderzoek Amsweer-Holeweg (gem. Delfzijl, Gr.)	62

P.B. KOOI, G. DELGER & K. KLAASSENS	
Een verkennend onderzoek op de Westakkers te Dalen (Dr.)	64
D.C. BRINKHUIZEN	
Een wervel van een zeldzame vissoort uit de Romeinse haven van Velsen I (N.-H.)	69
E. KNOL, E. KRAMER & G.J. DE LANGEN	
De verkenning van het vroeg-middeleeuwse grafveld van Oosterbeintum (Fr.)	73
H.T. UYTTERSCHAUT	
De menselijke skeletten uit Oosterbeintum (Fr.)	80
W. PRUMMEL	
Het paardegraf en de hondegraven van Oosterbeintum (Fr.)	85
H.A. GROENENDIJK	
Middeleeuwse veennederzettingen in Noordoost-Groningen	89
M. DEMBELA & J.D. VAN DER WAALS	
Archeologisch onderzoek in de Binnendelta van de Niger	93
J. SCHONEVELD	
De tweede fase van de opgraving Martinikerkhof Groningen (Gr.)	98
J. SCHELVIS	
Mijten (Acari) op het Martinikerkhof te Groningen	103
J. MOLEMA	
Het 'Ol Kerkhof' te Scheemda (Gr.); tussentijds verslag van een opgraving	107
K. ANDERSON & E. KRAMER	
Onderzoek op het Dekema-terrein te Baard (gem. Littenseradiel, Fr.)	113
A. JAGER	
Stadskastelen in Leeuwarden (Fr.)	118
P.B. KOOI, J.H. ZWIER EN J. MOLEMA	
Een proefopgraving op het terrein van de voormalige havezate Entinge te Dwingeloo (Dr.)	121
P. BAKS	
Weerdenbras, een laat-middeleeuwse versterking in de provincie Groningen	126
A.T. CLASON	
Het vijfde internationale Theriologen-congres	131
F. SPIEKSMAS & S. BOTTEMA	
Pollenregen en pollenneerslag	134

INLEIDING

Paleo-aktueel, een nieuwe uitgave van het BAI, is geen jaarverslag, al hebben de beschreven activiteiten gemeen dat ze in 1989 hebben plaatsgevonden. Het is de bedoeling een eerste impressie te geven van een aantal onderzoeken door en vanuit het BAI, waarvan de definitieve publicatie nog wel even op zich zal kunnen laten wachten. Het geeft geen uitputtend overzicht van de onderzoeksactiviteiten van het instituut.

De redactie wil graag A.C. Bardet bedanken voor de correctie van de Engelse samenvattingen.

HET PAARDEGRAF EN DE HONDEGRAVEN VAN OOSTERBEINTUM (FR.)

Wietske Prummel

Op het vroeg-middeleeuwse grafveld van Oosterbeintum werden tussen de menselijke graven en crematies zes hondegraven en een paardegrav aangetroffen. Al deze dieren werden zelfstandig begraven, dat wil zeggen dat ze niet samen met een mens in een graf lagen. Het paard lag wel dichtbij een menselijk graf. Vermoedelijk bestond er geen verband tussen beide graven. De diergraven dateren alle vermoedelijk uit de 6e/7e tot begin 8e eeuw na Christus (Knol, de Langen & Kramer, dit nummer).

Wat zijn het voor dieren die op het grafveld van Oosterbeintum begraven werden? Opvallend is dat het allemaal mannelijke dieren zijn. Het paard werd als hengst herkend aan de grote hoektanden in de bovenkaak. Merries missen deze tand meestal, of ze hebben een heel kleine hoektand. Van vijf honden weten we zeker dat het reuen waren, doordat bij hun skelet het baculum (penisbeen) werd teruggevonden (fig. 1 en 2). De zesde hond was op grond van zijn grote afmetingen hoogstwaarschijnlijk ook een reu.

Het paard

Het paard (fig. 3) had een schofthoogte (de afstand van de top van de schouders tot de grond) van tussen de 135 en 139 cm. Deze hoogte komt overeen met die van een huidige grote pony of klein paard. In de vroege middeleeuwen was dit een paard van behoorlijke afmetingen. Grotere paarden, tot ca 150 cm schofthoogte, kwamen in Europa wel voor, maar waren tamelijk zeldzaam.

Het paard stierf of werd gedood toen het 6 tot 7 jaar oud was. Dit is te zien aan de snijtanden en de hoektand van de

onderkaak. Het was dus een paard in de kracht van zijn leven. Hij kan al wel enige last van stijfheid in de rug gehad hebben, daar hij net als vijf van de honden aangroeisels had aan enkele borst- en rugwervels.

De honden

De honden waren alle bijzonder groot. Ze hadden schofthoogten tussen 62 en 69 cm. Ter vergelijking: Duitse herdershondreuen hebben schofthoogten tussen 60 en 65 cm. De honden hadden slanke, rechte benen. Het moeten goede renners zijn geweest. Het hoofd was lang en smal, de snuit niet verkort. De honden hadden een normaal scharend gebit. De staart was lang, met ongeveer 20 wervels.

Twee van de honden waren nog vrij jong toen ze stierven: 1½ en 3 tot 4 jaar oud; de andere vier bereikten hogere leeftijden: twee werden tenminste 7 jaar oud, de andere twee tenminste 9 jaar.

Een van de honden had ontstekingen aan zijn poten. Een andere vertoonde tanduitval. Alle honden behalve de jongste hadden aangroeisels aan de onderkant van hun borst- en rugwervels. Deze aangroeisels nemen toe met de leeftijd. Zij zijn niet pijnlijk, veroorzaken hoogstens stijfheid in de rug. Geen van deze aandoeningen zal dodelijk zijn geweest.

Van een van de honden was de inhoud van de endeldarm in versteende vorm (coprolith) bewaard gebleven. Uit microscopisch onderzoek bleek dat de hond op een bot geknaagd had, vermoedelijk een schapebot. Een andere hond had botjes van een foetale big in de buikholte. Kennelijk had deze hond kort voor zijn dood nog een

Fig. 1. Een van de zes reuen (nr. 432) die op het grafveld van Oosterbeintum lagen begraven. Naast het dijbeen is het baculum (penisbeen) te zien (pijl) (foto G. Delger, BAI).

doodgeboren big verorberd (fig. 2).

Betekenis van de diergraven

Paarden en honden werden in Europa in de vroege middeleeuwen door ongekerstende volkeren dikwijls begraven op hun grafvelden. Paarden werden vaak in of naast het graf van een mens, meestal een man, begraven, maar vaak ook in eigen graven, zoals vermoedelijk in Oosterbeintum het geval was (Müller-Wille, 1970-1971; Müller, 1985).

Paarden lijken veel vaker te zijn bijgezet dan honden, althans er zijn veel meer paarden uit vroeg-middeleeuwse grafvelden beschreven dan honden. De honden die bekend zijn komen meestal uit menselijke graven (al dan niet met een paard) of uit paardeggraven. Een voorbeeld van dit laatste is het graf van twee hengsten en een hond

uit Ezinge - De Bouwerd, dat is opgesteld in het Groninger Museum. Zelfstandige hondegraven zoals in Oosterbeintum zijn veel zeldzamer, al zijn er aanwijzingen dat ze juist in het Noordnederlandse kustgebied meer voorkwamen.

De overgrote meerderheid van de paarden uit vroeg-middeleeuwse grafvelden blijkt uit hengsten te bestaan. Oosterbeintum is wat dit betreft geen uitzondering. De meest waarschijnlijke verklaring hiervoor is dat de paarden de rijpaarden/strijddrossen waren van overleden krijgers. Een krijger kreeg zijn paard (of paarden) mee voor een volgend leven. Dit werd gedood bij het overlijden van zijn heer.

Een argument hiervoor is dat de meeste paarden, en ook dat van Oosterbeintum, stierven in de kracht van hun leven, zo tussen 5 en 15 jaar oud (Müller, 1985: pp. 13-16). Men heeft de krijgers dus geen oude, aftandse paarden meegegeven, maar

een goed bruikbaar paard. Ook zelfstandige paardegrieten, zoals dat van Oosterbeintum, moeten waarschijnlijk op deze wijze verklaard worden, al is de relatie tot een krijger onduidelijk. Een mogelijke gevolgtrekking uit deze verklaring is dat rijpaarden en speciaal strijdrossen in de vroege middeleeuwen vrijwel steeds hengsten waren. Een element van offering aan de goden is bij de paardebegravingen ook mogelijk.

Over de functies van honden in de vroege middeleeuwen in West- en Noord-Europa is het nodige uit schriftelijke bronnen bekend. Verschillende functies werden door verschillende typen honden uitgeoefend. Men kende (1) jachthonden, (2) waakhonden, ter bewaking van huis en hof, (3) afweershonden, ter bescherming van de kudde tegen roofdieren en (4) strijdhonden (Paul, 1981: pp. 23-48).

Vooraf de afweershonden stonden bekend als bijzonder grote honden. Hun taak was

het verdedigen van de kudde tegen wilde dieren, met name de wolf. Een afweershond moest in staat zijn een wolf te doden of te verjagen. Deze honden hadden dus een heel andere functie dan de latere herdershond, die de kudde moet begeleiden naar de weidegrond en haar uit de akkers moet zien te houden.

Vanaf de late middeleeuwen werden de grote open weidegronden in gebruik genomen als akkers. Mede hierdoor gingen de roofdieren in aantal achteruit. De herders kregen nu behoefte aan herdershonden, terwijl de grote afweershonden vrijwel verdwenen. Zij komen nu alleen nog voor in enkele bergstreken van Europa, waar ook de wolf en de beer nog voorkomen (Schmitt, 1989).

Afweershonden kwamen in de vroege middeleeuwen ook in het Nederlandse kustgebied voor. Dit blijkt uit de Lex Frisionum, die in de 9e eeuw werd opgetekend. Deze wet maakte onderscheid tussen een gewone waakhond van het vee,

Fig. 2. Reu nr. 480 van het grafveld Oosterbeintum. Ook hier is het baculum (penisbeen) te zien (pijl). De hond had kort voor zijn dood nog een doodgeboren big verorberd, waarvan de botjes in de buikholte lagen (cirkel) (foto G. Delger, BAI).

Fig. 3. Het paard (hengst) van Oosterbeintum (nr. 430) (foto G. Delger, BAI).

een hond die de wolf pleegt toe te takelen, maar niet te doden, en een hond die de wolf pleegt te doden. Uiteraard heeft de laatste de hoogste waarde van de drie.

De honden die op het grafveld van Oosterbeintum begraven lagen kunnen heel goed dergelijke afweerhonden tegen de wolf zijn geweest. Dat het allemaal reuen zijn kan hiermee ook verklaard zijn, daar een reu waarschijnlijk meer kans had tegen een wolf dan een teef. Waarom men juist deze honden op het grafveld begraven heeft is nog onopgeklaard.

Summary

A stallion and six large male dogs were buried at the early medieval cemetery of Oosterbeintum. The stallion probably was a saddle-horse, maybe even a war-horse. The dogs presumably were guard dogs that protected the livestock against wolves.

Literatuur

- Lex Frisionum. In: K.A. Eckhardt & A. Eckhardt (eds.), 1982, *Monumenta Germaniae Historica* (= *Fontes Iuris Germanici Antiqui* 12). Hannover.
- Müller, H.-H., 1985. *Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde im Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik* (= *Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte* 15; *Beiträge zur Archäozoologie* IV). Weimar.
- Müller-Wille, M., 1970-1971. *Pferdegrab und Pferdeopfer im frühen Mittelalter. Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 20-21, pp. 119-248.
- Paul, M., 1981. *Wolf, Fuchs und Hund bei den Germanen* (= *Wiener Arbeiten zur germanischen Altertumskunde und Philologie* 13). Wenen.
- Schmitt, R., 1989. Chiens de protection des troupeaux. *Ethnozootechnie* 34 (Les chiens de troupeaux), pp. 51-58.